

пропонувалися мовленнєві ігри і вправи, дидактичні словесні ігри, мовленнєві задачі оцінно-коригувальної спрямованості. Дітей стимулювали складати творчі розповіді, розповіді з власного досвіду та оцінювати їх.

Педагогічними умовами коригування мовлення дітей старших дошкільників було обрано: комунікативна спрямованість коригувально-мовленнєвої роботи з дітьми; зіставлення і порівняння результатів мовленнєвої діяльності із запропонованими еталонами; включення елементів контролю і оцінки результатів мовленнєвих висловлювань в ігрову діяльність дітей; усвідомлення дітьми нормативності-ненормативності мовлення однолітків і свого власного; перенесення сформованих мовленнєвих дій оцінки і контролю з ігрової діяльності в навчально-мовленнєву та в повсякденне спілкування.

Представлена методика, система дидактичних ігор та ігрових вправ коригувальної спрямованості; діагностичних завдань виявлення мовленнєвих помилок у дітей можуть бути використані, на нашу думку, в роботі загальноосвітніх дошкільних закладів.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в з'ясуванні ефективності зазначеної методики в практиці дошкільних навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРИ:

1. Богуш А.М. Витоки мовленнєвого розвитку: Програма та методичні рекомендації. – Одеса: Маяк, 1999. – 88 с.
2. Богуш А.М., Шиліна Н.Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2003. – 335 с.
3. Вашуленко М.С. Перспективність і наступність у мовленнєвому розвитку дошкільників та учнів першого класу. – Зб.: Дитинство: наступність і перспективність. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 138-140.
4. Калмикова Л.О. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх упровадження. – Зб.: Дитинство: наступність і перспективність. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 10-15.

УДК 373.2.016:81

З.Т. Скорофатова

МЕТОДИ І ФОРМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ ЗАСОБАМИ АНТОНІМІВ

У статті розглядаються підходи різних науковців-лінгвістів до визначення антонімів, їх функцій; методи, форми і засоби розвитку мовленнєвої і когнітивної сфери психіки дітей старшого дошкільного віку засобами антонімів як одного з лексико-семантичних розрядів слів української мови.

The article considers the approaches of linguists to the definition of antonyms and their functions; methods, forms and means of the development of speech and cognitive sphere of the children of senior pre-school age by means of antonyms as one of the varieties of lexico-semantic group of Ukrainian language words.

Постановка проблеми. Реалізація положень Концепції мовної освіти в Україні зумовила пошук нових підходів до розвитку мовлення дітей дошкільного віку, зокрема активізації словника дітей як важливого компонента в лексико-граматичному розгортанні мовлення. Один з основних лексико-семантичних засобів – антоніми – увиразнюють мовлення, роблять його стилістично багатшим, контрастнішим, оскільки лексичні антоніми належать до яскравих і виразних засобів стилістики з притаманною їм великою художньо-виражальною силою.

Лексична антонімія відіграє значну роль не тільки в мовленнєвому, а й у когнітивному розвитку дошкільників. Проблема антонімії була і є предметом широкого зацікавлення у

філософії, логіці, лінгвістиці [1]. Основою антонімії є наявність протилежності у словах і поняттях. При контрастному зіставленні фактів найяскравіше вимальовується їх глибина, чіткіше сприймається дійсність, у якій існують предмети, явища, дії, ознаки з протилежними якісними, кількісними, просторовими й часовими властивостями, наприклад, *день і ніч, добро і зло, легкі і важкі предмети, близькі й далекі відстані, минулий і майбутній час* тощо; краще усвідомлюються зв'язки і взаємовідношення між предметами і явищами; розвивається індуктивність дитячого мислення, здатність продукувати мовлення.

Актуальність проблеми. Аналіз висловлювань дітей старшого дошкільного віку засвідчує, що їхнє мовлення залишається збідненим щодо використання антонімів. Відтак воно стає позбавленим контрастності, а тому неточним, невиразним; їм важко розвинути думку. Ситуації мовленнєвого спілкування від цього стають неефективними, особливо коли пов'язані з монологічними аспектами комунікації. Висловлювання дітей без використання антонімів залишаються незрозумілими для оточуючих, ситуативними.

Аналіз педагогічної і методичної літератури засвідчив, що до цього часу в дошкільній лінгводидактиці не представлено програми вивчення антонімів, не визначено підходи реалізації її змісту; відсутня система методів роботи над протиставленням слів; недостатньо розроблені форми і засоби розвитку мовлення дітей з використанням антонімів. Разом із цим, як одностайно зазначають вихователі ДНЗ, вони через це відчують значні труднощі в організації занять та інших форм роботи, спрямованої на збагачення мовлення дітей антонімами. Окрім того, бесіди з вихователями, їх анкетування засвідчують, що вони не володіють прийомами опрацювання слів-антонімів, зокрема добору таких груп слів. Користуючись академічними і шкільними словниками антонімів (хоча це й трапляється вкрай рідко), вони не мають методичних порад, на яких саме зіставленнях слід зупинитися, які з них вибрати для навчання дошкільників. А якщо й добирають антоніми для занять самостійно, то роблять це не завжди лінгвістично правильно, помилково вважаючи, наприклад, антонімом слова *загальний* і *особистий* замість *частковий* і под. Вихователі висловлюють думку і щодо необхідності чіткого визначення змісту роботи над антонімами, а також розробки методичних рекомендацій, які б допомагали їм працювати в цьому лексичному полі ефективно. Творчі вправи, дидактичні ігри, методи збагачення мовлення дітей антонімами у практиці роботи вихователів представлені вкрай обмежено. Тому постає необхідність розробити методіку роботи над антонімами в ДНЗ.

Мета статті: репрезентувати фрагменти змісту, методи і форми формування антонімічного словника дітей старшого дошкільного віку, який сприяє активізації та розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок.

Виклад основного матеріалу. Антоніми наповнюють життя. Вони дають оцінку відповідним фактам дійсності, причому виражають це в контрастній формі. “Антонімічними можна вважати слова, що протиставляються за найзагальнішою і суттєвою для їх значення семантичною ознакою, до того ж перебувають на крайніх точках відповідної лексико-семантичної парадигми [6]”.

Антонімічні відношення буквально пронизують мову, – стверджує Л.О.Новиков [1]. На його переконання ці відношення є одним із виявів системності антонімії в лексичній системі мови. Свідченням системності антонімії у загальній парадигмі лексики може бути співвідношення антонімів із синонімами. Це співвідношення виявляється, насамперед, у багатстві антонімії та синонімії. Сам факт багатства синонімічного гнізда зумовлює і багатство компонентів антонімічних пар, може взаємопов'язуватися з мікросхемою синонімічного гнізда, наприклад:

с	{	смiятися – плакати	
и		реготати – ридати	
н		хихікати – рюмсати	
о		} антоніми	
н			
і			
м			
и			

Необхідно мати на увазі, що члени цього синонімічного гнізда і члени іншого синонімічного гнізда, доміанти яких є антонімічними парами, не завжди бувають повними антонімами, бо практично в художніх текстах, публікаціях, в усному мовленні трапляються пари неоднакової емоційної наповненості. Заміна, наприклад, звичайного компонента антонімічної пари типу *гарячий – холодний* синонімом підсилює виражальні можливості тексту. До поетів, які широко використовували опозиційні лексичні засоби, зазначає Л.М.Полюга, належав В.Симоненко. У його творах цей науковець зафіксував стилістичне використання і загальнономовних антонімів, і авторських, контекстуальних, у яких може і не виявлятися яскраве протиставлення, але антитезне зіставлення спостерігається. Наприклад: На *ясні зорі і тихі води* Вже ваша *чорна злоба* не впаде; Під сонцем вічності *древніє* й *молодіє*. Його *жорстока* й *лагідна* душа; *Вслухайтесь, земля і небо, У роки страждань моїх; Нашої заслуги в тім не бачу, Нашої не знаю в тім вини, Що козацьку бунтівливу вдачу Нам лишили предки з давнини* (Із творів В.Симоненка) [3].

Антонімічна насиченість завжди була притаманна творам багатьох українських письменників, відмічає Л.М.Полюга. Він відносить до стилістично насичених опозиціями поетичні твори і поезію Є.Маланюка “Від віку й донині”:

Від віку й донині *Елада* й *Юдея* –
Два вороги люті на древній землі
Хрестом і *залізом* та ядом ідеї
Руйнують – *будують* і Рими, й Кремлі.

У цьому творі дослідник відмічає наявність ситуативних або контекстуальних антонімів, зумовлених відповідним контекстом. Саме такого типу ситуації, на його думку, сприяють виникненню протиставлень, антитез і призводять до творення граматичної антонімії:

Його вогонь *гостріший* од металу,
Ніжніший од пелюсток, увійде
У нашу мову, молоду й зухвалу,
В її світіння *ніжне* і *тверде*.
(Д.Павличко);
Чорний день від снігу *побілів*.
(Є.Маланюк).

Різноманітною є антонімічність та ситуативна семантична контрастність в усному мовленні, зокрема в народних приповідках. Тут трапляється і насиченість контексту антонімами, і контекстуальна антонімія, й опозиційні зіставлення з метою підсилення гумористичної ситуації: *Зароблений сухар* краще *краденого бублика*; В липні надворі *пусто*, зате в полі *густо*; *Радість сієш, горе жнеш*; На похороні – плач. На *весіллі* – *танцюй*; *Вченому світ*, а *невченому* – *ніч*; *Чуже лихо за ласощі, своє за хрін*; *Добра кобила: з гори біжить*, а впаде – *лежить*. Серед такого типу висловлювань трапляються антонімічні паралелі граматичного характеру: *Слухай старших людей, то чужого розуму наберешся* й свого *не загубиш*; *У чужім оці бачу зразу, а в своїм – ні разу*. У прислів'ях, як і в художніх творах, не раз спостерігається ампліфікаційне накопичення антонімів: *Краще гірка правда, ніж солодка брехня*; *Вороги і друзі, близькі і сторонні* – усі кричать у мої вуха криком свого *життя* або своєї *смерті*, і всі лишають на душі моїй сліди своїх підшов (М.Коцюбинський) [3].

На основі співвідношення синонімів та антонімів мовознавці в одній словниковій статті тієї чи іншої антонімічної пари доцільно дають поряд з тлумаченням антонімічних компонентів їх синоніми, як, наприклад, при антонімах *дружба – ворожнеча*: *дружба* – відносини між ким-небудь, засновані на взаємній прихильності, духовній близькості, спільності зацікавлень, *приятелювання*, товаришування; *ворожнеча* – відносини, засновані на взаємній неприхильності, недобррозичливості, ненависті; *неприятель*.

При аналізі явища антонімії мовознавці антонімами вважають і загальнономовні слова, і архаїзми, які вносять у контекст твору колорит часу: *Ходім від зла і сотворімо благо*

(Леся Українка). З антонімією інколи пов'язують і слова одного синонімічного гнізда з різною емоційною наповненістю типу *кінь – шкapa, хата – палац, хата – халуpa*. Проте такі протиставлення не виявляють антонімічних відношень, а тому вони є лише стилістичним засобом типу антитезного протиставлення, яке може, але не завжди ґрунтується на антонімії [2; 3].

Антонімічними вважаються слова різного значення, тобто антоніми – це протиставлення слів за їх семантикою, а тому протиставлення за емоційним вираженням антонімами вважати недоцільно [5].

Вирішення всіх лексико-антонімічних завдань у ДНЗ здійснюється за допомогою різних форм організації дітей. Провідними виступають життєві і мовленнєво-комунікативні ситуації, спеціальні заняття, навчальні ситуації спілкування. Їх співвідношення залежить від моделі педагогічного процесу, що реалізується в кожному конкретному випадку.

Робота з навчання дітей антонімів реалізується також у процесі ознайомлення дітей з якостями і властивостями предметів і матеріалів. Словниковий запас дошкільників поповнюється за рахунок слів, які означають не тільки властивості і якості, але й обстежувальні дії, які дозволяють їх визначити. Здійснюючи їх, діти пізнають різні властивості предметів (*твердий – м'який, гладкий – шорсткий, холодний – теплий – гарячий, важкий – легкий, прозорий – каламутний*).

Методика формування лексичних умінь у дітей дошкільного віку засобами антонімів забезпечує достатню мовленнєво-комунікативну підготовку дошкільників до навчання у школі, буде ефективнішою, якщо реалізовувати такі педагогічні умови: уведення в навчальний і комунікативний процеси антонімів, які обумовлюють точність, виразність, контрастність, образність мовлення; вичленування дітьми в їхньому мовленні на рівні чуття мови слів з протилежним значенням; упровадження в процес навчання дошкільників комунікативного змісту, оптимальних методів, форм і засобів, що забезпечують дітям вміння активно використовувати антоніми залежно від ситуації спілкування.

Оволодіваючи мовленнєвою (лексико-антонімічною) компетенцією, дошкільники водночас учаться мислити: у них розвиваються такі розумові операції, як аналіз, синтез, зіставлення, порівняння, абстрагування, узагальнення.

Добір антонімів сприяє розвитку осмисленого відношення до семантичного аспекту слова. Завдання на складання словосполучень, речень сприяє активному і точному вживанню антонімів в індивідуальному мовленні. Подібні завдання, коли діти добирають слова, складають словосполучення, речення, підвищують зв'язаність і цілісність висловлювань. Одночасне використання завдань із синонімами та антонімами, з одного боку, може служити ефективним прийомом розкриття й уточнення значення слова, а з іншого – сприяти виявленню рівня розуміння значення слова. Крім того, коли дитина достатньо добре володіє умінням використовувати антоніми у різних умовах комунікації, у різних формах і відмінках висловлення своєї думки, то це і є результатом, який досягнутий завдяки спеціальній роботі з дітьми щодо розкриття семантичних відношень між словами [4].

Усі види антонімічної роботи з дошкільниками проводяться у формі словесних ігор, вправ, використання творчих, мовленнєво-комунікативних завдань у взаємозв'язку з іншими мовними завданнями і формами організації навчання дітей у ДНЗ.

Допомогти дітям правильно сприймати і розуміти значення антонімів допоможуть ігри, що проводяться як заняття з мовленнєвого спілкування та інших видів діяльності.

Гра “Закінчи фразу”.

I варіант (робота зі словосполученням).

До багатьох слів можна підібрати слова з протилежним значенням. Дорослий пропонує придумати словосполучення за допомогою антонімічної пари слів, наприклад: *солодкий – кислий* (як можна сказати про *солодкий, -а, -е* (цукор, варення, мед, цукерки) ↔ *кислий, -а, -е* (оцет, лимон, квас, яблуко)); *твердий – рідкий, твердий, -а, -е* (камінь, скло, вугілля) ↔ *рідким, -а, -е* (вода, сік, сметана, молоко).

II варіант (робота з простим реченням).

Вихователь пропонує дітям придумати прості речення, використовуючи антоніми, наприклад: кашу варять густу і ... (рідку); звірі бувають сміливі і ... (боязкі); моркву можна їсти сирю і ... (вареною); яблука можуть бути маленькими і ... (великими).

III варіант (робота зі складними реченнями).

Вихователь пропонує продовжити складносурядні речення за допомогою антонімів, наприклад: цукор солодкий, а перець ... (гіркий), дорога широка, а стежка ... (вузька), пластилін м'який, а камінь ... (твердий), чай гарячий, а морозиво ... (холодне), кисіль густий, а компот ... (рідкий), заєць біжить швидко, а черепаха повзе ... (повільно), вдень світло, а вночі ... (темно).

Перед тим, як використовувати антоніми з метою розвитку усного мовлення, бажано щоб дошкільники почули вживання антонімів вихователем не тільки на спеціальних заняттях з мовленнєвого спілкування, а й у різних ситуаціях спілкування педагога з вихованцями. Наприклад, під час підготовки дітей до прогулянки, коли вони одягаються, а хтось із дітей затримується, надто повільно себе поводить, вихователь може використати таке звертання: Віталіку, подивись, усі діти вже взуті, а ти й досі босий. Або коли під час гри виникає суперечка, вихователь, взявши на себе роль якогось казкового персонажу, від його імені коректно робить зауваження: Миколка поводить себе ввічливо, а Андрійко – нечемно. Проводячи музичне заняття, дітям пропонують послухати твори “Лялька захворіла” і “Клоуни” та визначити їх характер: яка музика весела, а яка сумна? Спостерігаючи за тваринами під час прогулянки, вихователь звертає увагу на двох песиків. Разом з дітьми відмічає, що у рудого песика шерсть гладка, а в чорного – волохата. Прочитавши дітям казку “Коза-дереза”, можна протиставити добрі і злі вчинки героїв. Під час валеохвилинок можна поставити дітям запитання: Що корисно для здоров'я? (фрукти, овочі, зарядка, спорт). А що шкідливо? (солодощі, паління, уживання шкідливих продуктів).

Значущість таких прийомів роботи вихователів ДНЗ над антонімами полягає в тому, що діти не тільки сприймають антонімічні пари слів на слух, а й за допомогою різних відчуттів (зору, нюху, тактильно, за смаком) осмислюють ці реально існуючі протилежності.

Висновки. Такі методичні підходи сприяють доречному використанню антонімів у практиці діалогічного й монологічного мовлення дошкільників, сприяють його яскравості, виразності, кращому усвідомленню зв'язків і взаємовідношень між явищами, тобто когнітивному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новиков Л.А. Антонимия в русском языке. – М., 1973. – 290 с.
2. Полюга Л.М. Словарь антонимов. Более 2000 антоним. пар / Под ред. Л.С.Паламарчука. – К.: Рад. шк., 1987. – 173 с.
3. Полюга Л.М. Повний словник антонімів української мови. – К.: Видавництво “Довіра”, 2008. – 509 с.
4. Струнина Е.М. Лексическое развитие дошкольников // Дошкольное воспитание. – 1991. – №7. – С.49.
5. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / За ред. І.К.Білодіда. – К., 1973. – 440 с.
6. Шмелев Д.Н. Проблема семантического анализа лексики. – М., 1973. – 131 с.

УДК 373.21

В.В. Старинська

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розглянуто психолого-педагогічні аспекти навчання іноземної мови дітей старшого дошкільного віку. Розкрито психологічні особливості дитини та необхідні